

De la Mallorca preturística a la moderna

La desdialectalització del català de Mallorca

HANS-INGO RADATZ

Introducció: la desdialectalització com a nou repte per a la dialectologia

Si comparam la dialectologia moderna amb la del final del segle XIX, podem constatar una diferència abismal. Això podria ésser una observació gratuïta, ja que qualsevol disciplina sol desenvolupar-se amb el temps i refinar i redefinir els seus objectius i mètodes. No ho és, tanmateix, en el cas de la dialectologia, ja que la seva transformació s'ha produït, més que en el transcurs dels seus debats interns, perquè el seu objecte d'estudi ha canviat, continua canviant ràpidament i sembla estar fins i tot ja en vies d'extinció en alguns casos: són els mateixos dialectes o, més ben dit, el fenomen de la dialectalitat en si, que va desintegrant-se i desapareixent.

Vegem només l'exemple de la rica diversitat de dialectes, subdialectes i parlars locals que encara podem apreciar en l'atles de Gilliéron, però que s'ha anat diluint progressivament durant la centúria que s'ha escolat des de la seva publicació, tot cedint lloc a un procés de progressiva desdialectalització en el qual els parlars locals convergeixen envers els dialectes; i els dialectes, per la seva part, envers koinés regionals. Aquest procés de desdialectalització, que sembla generalitzat avui en tots els països industrialitzats, s'ha intensificat contínuament. Si en un principi la dialectologia tingué, doncs, com a objectiu sobretot la descripció i la catalogació dels estrats més arcaics de cada parlar, la radical acceleració de l'esmentat procés anivellador ha donat lloc a una indefugible necessitat de redefinir-ne els objectius. En comptes de deplorar l'erosió dels dialectes i obstinar-nos a trobar informants encara més «autèntics», és a dir, encara més vells i més sedentaris, haurem d'acceptar el procés i recentrar l'atenció a descriure'l i explicar-lo.

En la mesura que el món se'ns va fent més i més petit, les àrees de convergència lingüística creixen i els dialectes es dilueixen en koinés regionals de molt més gran abast territorial, mentre que una part de les seves antigues funcions en el discurs de proximitat¹ són recobrades per lectes que ja no es defineixen per criteris geogràfics sinó per la pertinença a determinades xarxes socials. No hi ha escapatoria: la dialectologia moderna s'ha de convertir en una teoria que descrigui i expliqui el procés de desintegració del seu propi objecte.

Hipòtesi: Mallorca és un cas particular

Els factors que intervenen perquè el procés de desdialectalització actuï a Mallorca són ben coneguts. Noteu que cadascun de manera aïllada probablement no faria gaire efecte; però en conjunt es reforcen i s'amplifiquen mútuament –amb els resultats que acabem de comentar. Els factors són els següents:

-l'alfabetització de masses que finalment ha fet arribar les varietats supradialectals fins als racons més recòndits dels països industrialitzats;

-la gran proliferació dels mitjans de comunicació electrònics que transmeten un ampli ventall de varietats parlades a totes les llars, incloent-hi aquelles que abans havien estat majoritàriament monolingües i monodialectals;

-el gran increment de la mobilitat individual amb l'arribada de la motorització de masses a partir dels anys cinquanta;

-els grans moviments demogràfics a causa de les guerres i les migracions econòmiques.

Tots aquests factors són més o menys comuns a qualsevol societat industrial, i la desdialectalització hi és un fenomen àmpliament documentat, per bé que en diferents graus d'intensitat. Ara bé, hi ha moltes raons per suposar que Mallorca és una de les zones on es troben amb més intensitat, i això és a causa de dues raons complementàries: l'una té a veure amb el fet que, en la Mallorca preturística, els factors relacionats amb la modernització havien arribat amb molt de retard i menys intensitat que en altres llocs; l'altra està associada amb la seva història social dels darrers cinquanta anys. Al llarg d'aquest breu període, la societat mallorquina ha experimentat una modernització considerablement més intensa que la resta d'Europa arran d'un canvi demogràfic i social tan radical com no es pot trobar probablement en cap lloc més. Amb altres paraules: Mallorca ha passat d'un extrem a l'altre de manera dràstica i en molt poc temps. Per poder apreciar les dimensions d'aquest procés, val la pena recordar les característiques de la societat mallorquina preturística.

1. Les nocions *discurs de proximitat* i *discurs de distanciament* corresponen a la terminologia de Koch i Oesterreicher (1990 *et passim*) que diferencien entre «Sprache der Nähe» i «Sprache der Distanz».

La Mallorca preturística

La Mallorca d'abans dels anys cinquanta del segle passat no era només preturística, sinó també majoritàriament preindustrial, i es caracteritzava per una forta escissió entre la capital, Palma, anomenada popularment Ciutat, i la part forana. Al camp, la presència de castellanoparlants era quasi nul·la, amb la possible excepció d'algun mestre d'escola, policia o funcionari destinat allà des de la Península. A Ciutat hi havia ja un cert element castellanoparlant, sobretot en cercles burgesos progressistes i entre els funcionaris, però el català dialectal era encara la forma no marcada d'expressió oral (VENY 1983, p. 79). En aquest fet coincideixen tots els informants, els investigadors i els autors literaris. No oblidem, per exemple, que la caricaturesca dona Obdúlia, creació de Llorenç Villalonga i representant de l'alta aristocràcia mallorquina, parla exclusivament en mallorquí sense que això perjudicàs les seves elevades aspiracions socials –una configuració totalment impensable en un context valencià.

Encara que no tinguem dades sociolingüístiques concretes sobre els usos lingüístics d'aquells moments, en posseïm d'altres que deixen entreveure clarament l'estatus de la llengua autòctona com a llengua parlada quasi exclusivament durant tot el segle XIX i encara la primera meitat del següent. Fins ben entrat el segle XX, l'escola era l'únic lloc on els illencs podien aprendre el castellà. Per això les dades sobre l'alfabetització es poden llegir com una indicació prou realista dels coneixements del castellà entre la població. Segons una enquesta de l'any 1835,² en aquell any només el 8,31 % de la població masculina i el 1,36 % de la femenina sabien llegir. Menys encara sabien escriure: el 7,26 % dels homes i només el 0,84 % de les dones (MARTÍNEZ I TABERNER 2000, p. 92). Un quart de segle més tard, l'any 1860, encara es registraven xifres alarmants d'analfabetisme: 78 % dels homes i 92,9 % de les dones (MARTÍNEZ I TABERNER 2000, p. 94). No hi cap dubte que la quasi totalitat d'aquesta població analfabeta era dialectòfona monolingüe.

Encara a la segona meitat del segle XIX, les tres quartes parts de la població mallorquina no tenien coneixements de castellà ni tan sols en qualitat de llengua estrangera apresada a l'escola. «Generalmente hablando», diu Juan J. Amengual en el prefaci de la seva *Gramática de la lengua mallorquina*, del 1835, «entre nosotros el castellano es extranjero por desconocido» (AMENGUAL 1872, VIII). Si bé amb la llei Moyano, del 9 de setembre de 1857, l'escolarització esdevingué obligatòria a tot Espanya,³ la realitat mallorquina continuava essent una altra durant moltes dèca-

2. «Noticias estadísticas de la instrucción primaria de estas islas correspondientes al año 1835», publicades en *El Propagador Balear* del 1837.

3. «La Ley de Instrucción Pública de 9 septiembre de 1857, llamada Ley Moyano por ser Claudio Moyano Ministro de Fomento en el momento de su aprobación, fue fruto del consenso entre progresistas y moderados, y significó el término de la consolidación del sistema educativo liberal y el comienzo de la estabilidad, sobre todo a nivel legislativo y de administración, del desarrollo de la instrucción pública durante más de un siglo» (MURILLO 1997, cap. 2, 2.3).

des. N'és un bon indicatiu que tres anys després de la seva promulgació, només el 55,6% dels al·lots i el 59% de les al·lotes assistissin a l'escola (cens del 1860, citat a MARTÍNEZ I TABERNER 2000, p. 94).

En 1835, Amengual encara sentia que havia de defensar el fet de redactar la seva gramàtica en castellà: «Esta se ha redactado en castellano, anomalía disimulable, si se atiende á que en lo material de la imprenta han faltado signos para estamparla en lemosin; no obstante se ha creído que la juventud mallorquina, para quien ha de servir, podrá suplir la falta por el tanto del conocimiento que ya tiene de aquel idioma» (AMENGUAL 1872, X).

A la segona edició, de l'any 1872, Amengual afegeix en una nota a peu de pàgina: «Desde el año 1835, en que esto se escribía, se ha aumentado mucho en esta isla el conocimiento del idioma castellano». És ben obvi que està parlant de coneixements d'una llengua estrangera.

La societat mallorquina preturística es caracteritza per una població rural majoritàriament analfabeta i catalanoparlant monolingüe i un conservadorisme general acompanyat d'un aïllament dels corrents intel·lectuals de l'Europa continental. Més que destinació de moviments migratoris, l'illa n'era sovint l'origen, ja que hi hagué una considerable emigració mallorquina a la Península, a diversos països llatinoamericans i al sud de França. En breu, ens trobam davant una societat aïllada socialment, culturalment, econòmicament i lingüísticament.

Societats obertes i societats tancades

No han faltat, en la sociolingüística, veus que reclamen la importància d'una tipologia de societats per arribar a comprendre més bé les varietats lingüístiques que s'hi formen. En un article de l'any 1993, Max Wheeler adapta una proposta de Peter Trudgill de definir una tipologia de dialectes basada en els diferents tipus de societats; en particular entre dos tipus majors que anomena «societats tancades» i «societats obertes».

«És una característica [...] de les comunitats aïllades la presència de xarxes socials fetes de lligams densos i “multiplexos”, en comparació amb les xarxes socials de lligams fluïxos típics dels grans territoris oberts o dels grans centres urbans. [...] Per dir-ho molt resumidament, una xarxa és de lligams densos quan, per exemple, moltes de les persones que jo tracto es tracten entre elles –una societat on “tothom es coneix”. Un lligam multiplex és un lligam entre individus establert segons més d'una relació social, quan dues persones, a més de ser parents, per exemple, són també companyes de treball, veïnes, i amigues. Una xarxa estreta, feta de lligams densos i multiplexos, és un mecanisme que imposa el compliment de les pròpies normes socials, entre elles les lingüístiques, i tendeix a resistir la imposició de normes vingudes de l'exterior» (WHEELER 1993, p. 70).

Per tal d'il·lustrar aquest tipus de societat i les estructures dialectals que se'n deriven típicament, Wheeler tria precisament el cas de les Balears, i més concretament, la situació de Mallorca. El que Wheeler descriu és efectivament una caracterització molt encertada de la societat mallorquina, sempre que puntualitzem que parlem de la Mallorca preturística. Fou aquesta la societat aïllada i tancada que va produir els exemples que Wheeler extreu del mallorquí tradicional com a il·lustració de les repercussions que pot tenir el tipus de societat sobre el tipus de varietat lingüística que s'hi desenvolupa.

Trobam, tanmateix, que els desenvolupaments socials que arrenquen de la meitat del segle passat han iniciat un canvi radical en el tipus de societat que cada vegada més repercuteix també en el dialecte, de manera que, dels anys seixanta ençà, la societat mallorquina ha experimentat una obertura i la manera particular de la desdialectalització mallorquina s'allunya cada vegada més del tipus que Wheeler li atribueix.

Cap a la Mallorca moderna: una societat tancada es va obrint

Per entendre el procés d'obertura, hem de prendre en consideració la història recent de Mallorca, que ha convertit, en cosa de poques dècades, la Mallorca preturística en la Mallorca moderna, turística i urbana dels nostres dies. A partir del 1955, el turisme va començar a esdevenir un producte industrial i, per aquest motiu, la necessitat d'una gran quantitat de mà d'obra barata va donar lloc a un important moviment demogràfic que féu arribar milers de peninsulars castellanoparlants, majoritàriament oriünds d'Andalusia.

Només entre el 1955 i el 1975, es registraren a Mallorca 82.657 immigrants peninsulars –una xifra enorme per a una illa on l'any 1975 la població total era només de 492.257 habitants (HERNÁNDEZ; MARIMON 1998, p. 194). Aquesta tendència persisteix fins avui dia, com es desprèn de les xifres d'una enquesta feta l'any 1998 per la *Unitat de Suport d'Acció Social de l'Ajuntament de Palma*, segons la qual unes 108.000 persones, és a dir, el 33%, de la població censada de Palma, declarava haver nascut a la Península (*Diari de Balears*, 24 de novembre del 1999). Si a aquest 33% afegim encara els fills d'emigrants nascuts ja a Mallorca, el percentatge de la població que té el castellà com a llengua materna ja ha superat el 50% a la capital, Palma. Aquesta tendència s'ha vist agreujada en les dades del padró del 2006, facilitades fa poc pel Servei de Població de Cort (*Diari de Balears*, 12 de febrer del 2006).

Als immigrants peninsulars s'han de sumar, a més, els immigrants estrangers, que representen un altre element demogràfic d'una importància creixent. Un total de 23.229 estrangers es van empadronar només el 2005 a l'Ajuntament de Palma, segons reflecteix un informe estadístic del Servei de Població de Cort publicat recentment a *Diari de Balears*. Aquests estrangers provenen majoritàriament de paï-

sos llatinoamericans i són un altre factor més que incrementa l'element lingüístic no autòcton.⁴

L'Estatut d'Autonomia i l'oficialitat del català

Si tots aquests factors han operat en la transició de la societat preturística a la moderna, hi ha encara un altre factor decisiu que determina la configuració sociolingüística de les Balears, el qual no està relacionat directament amb els processos socioeconòmics abans exposats però que no podem deixar d'esmentar: la promulgació de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears el 1983. També a d'altres autonomies hi foren concedits sengles Estatuts, però la repercussió de l'Estatut Balear fou certament major que la de l'Estatut Català. Si aquest no feia més que proclamar oficialment allò que la gran majoria de la població ja havia cregut des de sempre, l'Estatut Balear significà per a molts mallorquins una nova realitat sociolingüística que no deixava d'inquietar els tradicionalistes que es trobaven ben acomodats dins la diglòssia.

Fins aleshores, si un catalanoparlant mallorquí acceptava o no el nom de «català» aplicat a la seva varietat, o si veia en el català estàndard el registre escrit comú als catalanoparlants de les Balears, de València i de Catalunya, o el considerava una simple imposició d'una llengua que no sentia com a pròpia, havia estat una simple qüestió de predileccions individuals i privades sense transcendència en la vida pública. Aquesta situació, però, va canviar dràsticament en el moment que la «llengua catalana» fou declarada «pròpia» de les Balears i el català estàndard, escrit segons les normes de l'IEC, esdevingué el vehicle oficial de la comunicació escrita de l'Estat i dels seus òrgans autonòmics. Efectivament, en aquell moment la quasi totalitat dels mallorquins, amb l'excepció de pocs filòlegs, activistes i persones cultes, devien veure «el català» de manera molt crítica.

Heinz Kloss: el concepte de «near-dialectized sister language»

A la Mallorca preturística es vivia una forma de diglòssia en la qual el sociolingüista alemany Heinz Kloss hauria descrit l'estatus del mallorquí com una *near-dialectized sister language* –una llengua quasi-dialectalitzada respecte a la castellana. Vegem-ne la definició: «But we have other abstand languages which fate has also largely relegated

4. «Pel que fa a la procedència dels estrangers que s'han donat d'alta, 1.136 eren argentins, 1.059 eren bolivians, 841 eren búlgars, 731 alemanys, 718 italians, 636 eren colombians, 592 romanesos, 578 equatorians, 559 marroquins i 451 nigerians. S'ha de dir que molts italians són nascuts en un país sud-americà, principalment a l'Argentina, però que han aconseguit el passaport transalpi gràcies al fet que han demostrat que tenen avantpassats italians o s'han casat amb un ciutadà d'aquesta nacionalitat» (*Diari de Balears*, Diumenge, 12 de febrer del 2006).

to dialect-like primary group functions and which the speakers, or at least a huge majority of them, feel to be mere dialects of an all powerful literary language. This is possible because of the proximity between the two abstand languages, the ruling one and the submerged which from now on we shall call near-dialectized –as distinct from fully dialectized vernaculars. [...] Except for a small minority among the elite [...] the speakers of these languages are willing to put up with their present status. They feel and think and speak about these languages in terms of dialects of the victorious tongues rather than in terms of autonomous systems» (KLOSS 1967, p. 35 i s.).

Aquesta definició és alhora una bona descripció de l'actitud lingüística majoritària de la Mallorca tradicional. No és que ningú hagués reclamat explícitament el mallorquí com a dialecte del castellà, però els parlants *es comportaven* com si el mallorquí i el castellà fossin dues varietats del mateix diasistema, acompanyades de la típica distribució de funcions característica de les situacions diglòssiques, amb el mallorquí en la posició de la varietat baixa (*Low-variety*) i el castellà en la funció de la varietat alta (*High-variety*).

Cal tenir en compte que el mallorquí com a tal quasi no té tradició escrita (amb l'excepció de pocs dominis, com ara les rondalles o algun text de temàtica local);⁵ d'altra banda, la vella tradició mallorquina de parlar en dialecte però d'escriure en català literari havia desaparegut gairebé totalment de la consciència col·lectiva. Així, quan Tomàs Aguiló es proposa, el 1815, de transcriure la *Rondaya de rondayas en mallorquí*, ho fa amb la consciència d'un pioner que trepitja terra nova: «En materia de ortografía l'hi he pégat [sic!] per se descosida, axí com m'ha dictat es carabassòt: que aquí tots anam á las ultras, sense reglas ni un fòtil mort; y per pitjor, que de vegades de allá ahont hauriam de pendrer llum prenim fum, perque es millors mèstras tal vòlta duan es barret d'espert» (AGUILÓ 1817, p. 8).

Per aquest motiu, per a molts mallorquins, la idea d'utilitzar «el català» com a registre escrit de la pròpia llengua autòctona semblava absurd, almenys des de dos punts de vista:

1. el català era percebut com una varietat *Low*, sense pensar que podia aspirar seriosament a acomplir les mateixes funcions que la «llengua nacional», el castellà, perquè es trobava mancat del prestigi necessari; i
2. el català no era percebut com una varietat de la llengua autòctona, sinó com el *patois* de la regió veïna –considerada més pròspera, liberal, llibertina i nacionalista–, que era observada més que de reüll, amb un anticatalanisme explícit i popularment molt arrelat.

Si era prou ridícul que el català reptàs el castellà a Catalunya; més ho era encara que es pretengués de fer el mateix a Mallorca. Com a conseqüència, el castellà guanyava el català tant en la qüestió «prestigi» com en «valor per a la identitat». La situació a Cata-

5. Vegeu Radatz (2002) per a una visió històrica de l'element dialectal en el català escrit de Mallorca.

lunya era ben distinta, atès que els catalans no havien acceptat mai la quasi-dialectalització de la seva llengua, tal com Kloss va fer notar el 1967: «Catalan under Franco has been restricted, especially during the first two decades, to the role of a mere provincial dialect. But the speakers of Catalan never accepted this status, they still consider their mother tongue a full-fledged language, and a classification of languages which ignores the desires of the linguistic community, basing its conclusions exclusively on external phenomena forcibly brought about by a semitotalitarian government would be both immoral and unscientific. Catalan is not a dialectized language» (KLOSS 1967, p. 36).

A diferència dels mallorquins, els catalans no van dubtar mai de l'estatus del català, ni del nom o de la seva qualitat de llengua de cultura i de literatura.

L'actitud secessionista que considera el mallorquí com a llengua distinta del català persisteix fins als nostres dies a nivell popular, però ha perdut –i encara perd– vigor sota el pes dels fets creats per l'Estatut, de manera que no queda avui gairebé ningú que reclami seriosament –i faci servir per escrit– una «llengua mallorquina» independent de la catalana. L'encert dels autors de l'Estatut Balear d'utilitzar explícitament la denominació «català» per fer referència a la llengua autòctona ha contribuït molt al procés de reconscienciació de les arrels lingüístiques pròpies, de manera que som avui lluny d'una situació com la valenciana, on el nom i l'ortografia de la llengua són encara objecte de debats aferrissats, de proclamacions i de compromisos pactats. El secessionisme lingüístic balear és avui un fenomen que es redueix a qualche pintada i qualche pamflet distribuït per agricultors sexagenaris al Carrer de Sant Miquel, però que no produeix ni gramàtiques ni altres textos impresos en «mallorquí».

Arquitectura de registres	
Mallorca preturística	Mallorca moderna
Discurs de proximitat (oral)	
· català dialectal · amb «forasters» també castellà (parlat amb fortes interferències)	· català dialectal · amb «forasters» també castellà
Discurs de proximitat (escrit)	
· exclusivament castellà	· castellà · català (generacions escolaritzades ja amb l'assignatura de català)
Discurs de distància (oral)	
· català dialectal · castellà (amb «forasters», policies, funcionaris i altres personalitats de respecte particular)	· majoritàriament castellà (Ciutat) · català dialectal (en contextos rurals)
Discurs de distància (escrit)	
· exclusivament castellà	· català estàndard (sobretot en l'àmbit públic) · castellà (entitats privades)

Encara que el nom de *català* no genera entusiasme entre els mallorquins, tampoc no provoca les reaccions agressives de fa vint o trenta anys. Cada vegada més mallorquins accepten la idea que la versió escrita del seu «mallorquí» rebí el nom de «català» i que aquesta llengua comparteixi avui amb el castellà determinades funcions d'una «varietat alta». Hem passat d'una situació diglòssica a una situació diferent per a la qual vam proposar en un altre context la denominació «d'estàndards alternatius» (vegeu BERSCHIN; RADATZ 2004, p. 260). Encara que els dos estàndards alternatius estiguin lluny de tenir el mateix prestigi, amb el castellà plenament arrelat en gairebé tots els dominis i el català encara com a opció marcada, hi ha hagut tanmateix una important reestructuració en l'arquitectura de registres a l'abast dels mallorquins, que intentem representar de manera sumària en aquesta taula.

Conseqüències terminològiques

Vista la transcendència dels fets esmentats, és inevitable trobar-los reflectits en el nostre tractament dialectològic de les varietats parlades a Mallorca. Ja no es pot parlar simplement del «mallorquí», sense tenir en compte els canvis socioeconòmics i sociolingüístics de les passades dècades. Sembla oportú avui de diferenciar clarament entre la fase preturística i la fase moderna (turística, i potser algun dia post-turística?). A nivell de la llengua, proposam la terminologia *mallorquí tradicional* per a les varietats associades amb la fase preturística, i de *mallorquí urbà* per a la varietat emergent que ja mostra els efectes de la reestructuració i la modernització de la societat en què encara és utilitzat com a vehicle de la comunicació quotidiana.

Hem preferit conscientment la noció *urbà* davant d'altres opcions com ara *modern*, no perquè volguéssim indicar que ens limitarem a considerar sols la llengua de la capital, Palma, sinó perquè ens sembla que encapsula millor el tipus de canvi que hi ha hagut respecte al mallorquí tradicional. Si és cert el que diu Melià (1998, p. 114), «Mallorca ja no és tan illa com abans», és igualment cert que el camp ja no és tan «camp» com abans: Ciutat i part forana ja no són dos móns incommensurables i molts habitants de la part forana es traslladen a Palma per treballar-hi, mentre que molts palmesans tenen cases de camp on passen els caps de setmana. La part forana s'ha convertit en una mena de *hinterland* que adopta cada vegada més l'estil de vida de la ciutat. Per tant, lingüísticament hi ha clarament més influència de la ciutat sobre els pobles que a la inversa: la vida urbana s'infiltra en els pobles, i les innovacions lingüístiques de ciutat troben l'origen en les varietats de la part forana.

Conseqüències de la desdialectalització

El procés de la desdialectalització mallorquina opera en dues planes de les quals només una té interès des d'una perspectiva dialectològica. La primera és obvia i consisteix en la pèrdua del dialecte perquè els seus parlants es passen totalment a la llengua dominant, el castellà, i només utilitzen el mallorquí molt esporàdicament. Les inseguretats i les interferències d'aquests parlants seran més l'objecte d'estudi d'altres disciplines lingüístiques, veïnes, però no idèntiques a la dialectologia, com ara la sociolingüística o la psicolingüística. La segona és la que ens interessa: la pèrdua d'elements diferenciadors del mallorquí a nivell del sistema, en la boca de dialectòfons que continuen fent servir la llengua en la seva vida quotidiana.

Hí podem distingir, a priori, tres tipus de canvis: convergències amb el castellà, convergències amb el català estàndard i desenvolupaments interns que no convergeixen amb cap de les dues varietats estàndard. Tanmateix, en la majoria dels casos és impossible de decidir si un fenomen s'ha d'interpretar com una influència del castellà o del català estàndard, ja que ambdues llengües coincideixen molt sovint en les seves solucions.

Retornam ara a l'article esmentat de Wheeler per recordar que aquest autor ofereix una tipologia de fenòmens que solen aparèixer en els dialectes típics de les societats tancades. Distingeix tres àrees paradigmàtiques, és a dir: (1) l'assimilació i els processos del parlar ràpid; (2) l'evolució o la retenció de fenòmens poc naturals [...]; i (3) l'arcaisme en general (WHEELER 1993, p. 71).

Hem dit que el canvi d'una societat tancada a una societat oberta ha estat extremament ràpid en el cas de Mallorca; i encara que acceptem la hipòtesi que les societats tancades deixen traces perceptibles en els dialectes que generen, ens plantejam què passa amb aquestes traces si el tipus de societat canvia. En teoria, haurien d'ésser els elements característics els que s'haurien de veure afectats en primer lloc. Tanmateix, no sembla que això sigui d'aquesta manera.

Pel que fa al primer tipus, les assimilacions i els processos del parlar ràpid, la resposta és clara: no s'hi observa encara una clara tendència a perdre els elements característics. Ans al contrari: aquestes assimilacions, en comptes de cedir davant la influència del castellà, tendeixen més aviat a infiltrar-se en el castellà dels mallorquins (vegeu RADATZ, en premsa).

Pel que fa al segon tipus, l'evolució o la retenció de fenòmens poc naturals, Wheeler dona com a primer exemple un tret morfològic que ja havia desaparegut de la llengua parlada al principi del segle XX, és a dir, les formes balears amb afix zero a la segona i tercera persones del singular del present de subjuntiu dels verbs de la primera conjugació, com ara *que jo cant* o *que ell cant* i que sobreviuen avui només en frases fossilitzades com *qui deu que pag* o *mal llamp te peg!* Aquestes formes constitueixen una infracció contra la naturalitat perquè expressen una categoria marcada, el subjuntiu, amb un afix gens marcat, l'afix

zero. Si bé aquestes formes efectivament es varen originar en una societat tancada, s'ha de reconèixer al mateix temps que també varen desaparèixer en una societat no gaire canviada.

Un altre fenomen espectacularment antinatural són les formes amb afix zero en la primera persona del singular, com ara *jo ned*, *jo cant*, *jo xerr*, *jo umpl*, *jo compr*, etc. El procés morfològic consisteix, doncs, a reinterpretar el radical verbal com a marca de la primera persona del singular –i, respectivament de l'estructura sil·làbica que en resulta, si el radical acaba en grups consonàntics altrament exclosos en aquesta posició. Segons Dols i Wheeler (1995, p. 53), aquestes formes només es troben davant d'una cesura, com en *jo entr* ['əntɾ] però no dins d'un sintagma fonològic, com en *jo entr primer* [ˌəmpɾi'me]. Com és costum en treballs generativistes, sembla que les dades deriven exclusivament de la introspecció dels autors, i seria necessari i interessant comprovar si aquesta distribució és general, majoritària o en vies de desaparició. Hi ha segurament parlants que redueixen aquestes formes per fer-les acordar amb la fonotàctica del mallorquí: *jo cant* [kaŋt], *jo entr* ['əŋt], *jo lladr* [ɫat], *jo compr* [kɔmp] etc. Si es pogués comprovar aquest procés, seria un exemple d'una readaptació a la nova situació de societat oberta.

El tercer exemple que Wheeler dóna d'un cas de poca naturalitat lingüística són les dissimilacions del mallorquí de les sibilants en contacte:

<i>Piscina</i>	[pit'sinə]
<i>les sis</i>	[ɬət'sis]
<i>Te pos sucre?</i>	[təpət'sukrə]
<i>Gràcies, Xavier!</i>	['gɾasitʃavi'e]
<i>des joc</i>	[ðədʒɔk]

Però aquest fenomen tampoc no mostra la més mínima tendència a perdre's. Els mallorquins fan aquestes dissimilacions amb un total automatisme, i fins i tot locutors professionals tenen de vegades dificultats de suprimir el reflex quan parlen en castellà. Així, a un presentador del Canal 4 se li va escapar en una entrevista al cantant Miguel Ríos la pregunta: «Miguel, muchísimos años en el candelero – ¿pero cuántos sin ['kwantotsin] visitar Mallorca para actuar?». Aquest exemple no és gens excepcional, sinó més aviat característic del castellà parlat per mallorquins.

Pel que fa al tercer grup, els arcaïsmes, Wheeler esmenta: «El manteniment de vuit vocals tòniques i quatre d'àtones, el contrast b/v, el manteniment de les consonants geminades, la primera persona del singular del present d'indicatiu amb desinència zero, l'alternança *esc/eix* als verbs “incoatius” de la 4a conjugació, el manteniment de la vocal tònica /á/ a les persones 4 i 5 del present d'indicatiu i al pretèrit de subjuntiu de la primera conjugació, l'ús fins ben entrat aquest segle [i.e. el segle xx] del pretèrit sintètic; l'ordre dels pronoms clítics amb el de tercera perso-

na davant dels de les altres persones, el sistema de tres articles definits derivats d'*ipse*, *ille* i *dominus*, els perfets compostos amb *ésser* al costat dels compostos amb *haver*, i la concordança dels participis, en el perfet compost, amb moltes menes de complement directe» (WHEELER 1993, p. 75).

En aquesta llista trobam, finalment, àrees en què sí que hi ha canvi: en les vocals tòniques hi ha una tendència incipient (i ja acomplida en certs subdialectes) de substituir la // tònica per la /?/ (a Binissalem, Alaró i Lloseta) i la /o/ àtona per una /u/ (a Sóller) i de seguir així el model dels altres dialectes del català oriental. L'ordre arcaïtzant dels pronoms clítics sembla en ple retrocés, sobretot a Ciutat, i el sistema dels articles se simplifica progressivament amb l'eliminació de la llengua parlada de les formes *so*, *sos* (amb *so cotxo*, *en so fer barrines*) i els articles literaris en col·locacions com *el papa*, *el dimoni*, *la Seu*, etc. (vegeu RADATZ 1989 i MONTOYA 2002, p. 283 i s.).

Hem de constatar, doncs, que la teoria proposada per Wheeler és més convincent a l'hora de predir el tipus de fenòmens que poden resultar d'una societat tanca da que a l'hora de permetre un pronòstic sobre la seva desaparició en el cas que el tipus de societat canviï. En una altra interpretació, podríem dir que la teoria explica la creació de certs fenòmens i no el seu posterior manteniment o abandonament. A més, s'ha de reconèixer que els processos de canvi lingüístic solen ésser de molt llarga durada i que el canvi radical de la societat mallorquina data de només poques dècades. Amb tot, si bé no permeten uns pronòstics segurs a curt termini, les observacions de Wheeler poden servir de pautes per a futures investigacions més aprofundides i empíricament fonamentades.

Bibliografia

T. AGUILÓ, *Rundaya de rundayas en mallorquí*, 1817; cit. després l'edició dins *Novelari català*, vol. III (1908-1916), Barcelona: R. Miquel y Planas, Nova Biblioteca.

J.J. AMENGUAL, *Gramática de la lengua mallorquina*, segunda edición corregida y aumentada [1835], Palma: Imprenta P. J. Gelabert, 1872.

B. BERSCHIN; H-I RADATZ, «Un nuevo modelo comparativo del uso lingüístico regional en Europa occidental», dins A. WESCH; A. TORRENT-LENZEN [ed.], *Normen und Identitäten: Akten des 19. Deutschen Katalanistentags*, Colònia, 6-9 de juny de 2003, Titz: Axel Lenzen Verlag, 2004, p. 255-277.

N. DOLS; M. WHEELER, «El consonantisme final del mallorquí i el "llicenciament d'obertures"», *Caplletra*, núm. 19, 1995, p. 51-63.

J.L. HERNÁNDEZ; A. MARIMON «La llengua», dins C. BLANES; A. MARI-MON [Hg.], *Història de Mallorca*, vol. 3, Palma: Editorial Moll, 1998, p. 189-220.

H. KLOSS, «"Abstand-languages" and "ausbau-languages"», dins *Anthropological linguistics*, 1967, p. 29-41.

P. KOCH; W. OESTERREICHER, *Gesprochene Sprache in der Romania: Französisch, Italienisch, Spanisch*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, Romanistische Arbeitshefte, núm. 31, 1990.

L. LORENZO, «La població autòctona és ja minoritària a un terç dels barris de Palma», *Diari de Balears*, 12 de febrer del 2006, edició N. 2709, 3.

C. MARTÍNEZ I TABERNER, *La llengua catalana a Mallorca al segle XVIII i primer terç del XIX*, Barcelona-Palma: Abadia de Montserrat-Universitat de les Illes Balears, 2000, Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, núm. 13.

K.J. MATTHEIER, «Dialektverfall, Dialektabbau, Dialektveränderung», dins *LiLi – Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*, núm. 62, 1986, p. 58-73.

J. MELIÀ, «Palma i pobles: les dues cares de la situació lingüística a Mallorca», dins *Actes de la Cinquena Trobada de Sociolingüistes Catalans*, Barcelona, 24 i 25 d'abril de 1997, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1998, p. 114-131.

B. MONTOYA, «L'Estudi del canvi lingüístic segons la sociolingüística (aplicació a la morfologia del català balear)», dins M.A. CANO; J. MARTINES; V. MARTINES; J. PONSODA [ed.], *Les claus del canvi lingüístic*, Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2002, p. 275-300.

F.J. MURILLO [ed.], *Sistema educativo nacional de España*, Madrid: Organización de Estados Iberoamericanos para la Educación, la Ciencia y la Cultura (OEI), 1997.

H-I. RADATZ, «Castellorquín – el castellano hablado de los mallorquines», dins A. WESCH; C. SINNER [ed.], *Das Spanische in den katalanischsprachigen Regionen*, actes 15. Deutscher Hispanistentag (en premsa).

H-I. RADATZ, «Das dialektale Element im Schriftkatalanischen Mallorcas aus historischer Perspektive», dins R. Kailuweit; B. Laca; W. Weidenbusch; A. Wesch [ed.], *Sprachgeschichte als Varietätengeschichte*, Beiträge zur Historiographie und historischen Soziolinguistik des Spanischen und anderer romanischer Sprachen anlässlich des 60. Geburtstages von Jens Lüdtke, Tübingen Stauffenburg, 2002, p. 303-314.

H-I. RADATZ, «Sprachliches Selbstverständnis und sprachliche Realität: ein soziolinguistisches Experiment zum Gebrauch balearischer Artikel», dins *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 2, 1989, p. 64-90.

J. VENY, *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1983.

M. WHEELER, «El contacte, l'aïllament i la tipologia dialectal», dins *Actes del novè col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes*, Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991, vol. 3, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 69-77.